

Лариса Мовчун

УДК 811.161.2:801.66

Лексема *місто*: римові константи і маркери епохи

*Важливість концепту 'місто' в національній картині світу українців зумовлює необхідність вивчення структури і динаміки римового поля «місто». У статті проаналізовано римові зв'язки лексеми **місто**, а також астіонімів – назв українських міст. Виявлено римові кліше і рими, які є маркерами тієї чи тієї епохи. З'ясовано чинники актуалізації рим. Джерело римового матеріалу – словники українських рим, римових асоціацій і суцільна вибірка з текстів 50 авторів від Т. Шевченка до поетів поч. ХХІ ст.*

Ключові слова: *рима, римонім, римопара, римове кліше, астіонімна рима, римове поле.*

Актуальною проблемою для лексикології є вивчення відношень між римовими словами – римонімами, оскільки два чи більше слова утворюють не лише формальну, а й семантичну римову єдність, що пояснює існування типових стійких римопар (римових кліше). Одні з них доводять свою стабільність упродовж усієї історії сучасної української літературної мови, інші стають актуальними в той чи той її період, перетворюючись на маркери відповідної епохи.

Важливі для нашого дослідження теоретичні положення й узагальнення знаходимо в працях Р. О. Якобсона, який стверджував, що «Рима неодмінно тягне за собою семантичне зближення римових одиниць» [10: 218], та О. Л. Жовтіса, який пояснював, що «рима сполучає в певну єдність дві чи більше частини висловлювання, створюючи таким чином можливість для їх зіставлення і протиставлення на семантичному рівні» [1: 380]. Дослідник проаналізував римове поле «мати» у мові українського поетичного фольклору, установив його ядро (римопари *мати – гармати, мати – солдати*), виявив тяжіння до цього ядра дієслів на позначення найсуттєвіших для теми солдатчини понять (*забрати, узяти, жалкувати, страждати, стріляти, проклинати, воювати, погибати, помирати, поховати*) та кваліфікував модель «*мати* + дієслово на *-ати*» як риму-кліше [1: 376–380].

Дослідженню фрагмента римового простору з центром «Україна» присвячено низку наших статей, а також підрозділ монографії «Українська рима в системі мови і в мовній практиці» [5–7 та ін.; 8: 225–246]. Продовженням роботи в цьому напрямку є вивчення римового поля «місто». Об'єкт актуалізовано, по-перше, необхідністю окреслити предметне

поле україноцентричної «ідеологічної географії» на протипагу проєкту російської проімперської «ідеологічної географії західних окраїн», реалізованого в працях Р. Лейбова, О. Лекманова, Т. Степаніщевої, І. Фраймана [2–4; 9], а по-друге, важливістю самого концепту ‘місто’ в національній картині світу українців, одним із аспектів вивчення якого є аналіз концептуальних видів рим.

Провідну роль у закріпленні компонентного складу римопари відіграє її концептуальна глибина, багатшаровість, здатність функціонувати в мові як рими-гносеологеми, рими-культуреми, рими-міфологеми, рими-ідеологеми, рими-експресива. Для виявлення сталих рим проаналізуємо потенційні і реальні римові зв’язки лексеми *місто*. Джерелом римового матеріалу є словники українських рим, словник римових асоціацій і суцільна вибірка з текстів 50 поетів від Т. Шевченка до Т. Федюка й О. Ірванця.

Римотвірний потенціал лексеми *місто*, реалізований римемним кластером *-істо // -їсто // -исто, -іста // -їста // -иста, -істу // -їсту // -исту, -істом // -їстом // -истом, -істі // -їсті // -исті, -та, -іст // -їст // -ист, -ам, -ах* і сформований її словозмінною парадигмою, досить високий. Потенційні риморяди є довгими (понад 100 одиниць) і середніми (понад 10 одиниць). Вони відповідають зокрема словотвірним моделям:

1) прикметників із суфіксом *-іст(ий) // -їст(ий) // -ист(ий)*: *перістий, змістий, іскристий*;

2) іменників із суфіксом *-іст // -їст // -ист*: *танкіст, хокеїст, буддист*.

За даними «Словника римових асоціацій», на римонім *місто* зафіксовано 60 реакцій, найвищий показник мають слова: *тісто* (32), *намисто* (17) + *в намисті, чисто* (14), *врочисто* (3) + *урочисто* (2), *листя* (3) + *листом* (2), *звісно* (4), *сісти* (3) + *не хочу сісти, змісту* (2) + *змістом, трісни* (2) + *тріснув, барвисто* (2), *злісно* (2), *імлісто* (2), *лізти* (2), *променисто* (2), *свистом* (2), *тісно* (2), *золотисто* + *злотисто, чистий* + *чисті* (РА: 427–428).

За даними суцільної вибірки з текстів поезії ХІХ – початку ХХІ ст. лексема *місто* відповідно до її римемного кластеру римується із 84 лексемами, з-поміж них повторюваними є римопари з лексемами: *листя* (9), *намисто* (9), *вуста (уста)* (8), *троїстий* (4), *лист* (4), *чистий* (4), *вісті* (3), *зміст* (3), *мазохіст* (3), *свист* (3), *хрест* (3), *чисто* (3), *барвистий* (2), *двісті* (2), *їсти* (2), *Ліст* (2), *пречистий* (2), *урочисто* (2), *хвіст* (2).

На першому місці серед асоціативних реакцій, отриманих у процесі психолінгвістичного експерименту, є слово *тісто*, а серед реальних рим – *листя*, на другому ж місці як серед асоціативних реакцій, так і в поетичних текстах – римовідповідник *намисто*. Його вживають Т. Шевченко, М. Семенко, В. Сосюра, І. Жиленко, О. Забужко, В. Довжик. Отже, ста-

лість рими **місто** – **намисто** засвідчено експериментально і підтверджено текстами XIX – початку XXI ст. Розглядаємо її як риму-культуреми, що експлікує народні уявлення про красу і молодість, символізовану традиційною прикрасою – намистом. В. В. Жайворонок у словнику «Знаки української етнокультури» зазначив: «у свято дівчата й молоді жінки рясно оздоблювали себе намистом» (ЗУЕ: 385). Асоціативний зв'язок **місто** – **намисто** підкріплено традицією, що існує й дотепер, виходу в місто в найкращому вбранні: *Ой надіну я серезки / І добре намисто / Та піду я на ярмарок / В неділю на місто* (Т. Шевченко); *Якби мені, мамо, намисто, / То пішла б я завтра намисто* (Т. Шевченко) (лексему **місто** вжито в давнішому, застарілому значенні «місце, де відбувається базар»).

Пор. у сучасній поетичній мові використання цієї рими-образу: *Це – варяги синнули з лодій / На вишиваний в хрестик Поділ, / На жіночно-принишкле місто<...>! / На мені золотенамисто* (О. Забужко); *Під вікном горобець в намисті. / Кличе півень курей до пиона. / Те, за чим у великомумісті / сумували і він, і вона* (І. Жиленко).

Збігаються також асоціативні і реальні римовідповідники **артист, барвисто, вісті, вістря, двісті, звісно, зміст, їсти, крісло, листя, міст, пречистий, променисто, свист, сто, тісно, тісто, турист, хист, чистий, чисто**.

Маркерами епохи є реальні рими, що містять лексеми, актуалізовані екстралінгвальними чинниками – тими соціально-культурними обставинами, у яких з'явився той чи той текст. Наприклад, ідеологему «землю – селянам, фабрику – робітникам» 20-х рр. XX ст. вербалізує римопара **верстат – міста**: *І прийдемо туди ми, / Де вільна єдність вільно вироста, / Де важать рівно поле іверстат / Для тих, що разом спину гнуть над ними! / <...>Де поєднає села іміста / Велика єдність праці і культури, / Аби нащадок велетнів похмурий / Засмаглу спину гнути перестав..!* (Є. Плужник).

Ідеологему «ворожого, войовничого Заходу», який протиставлено «приятному, миролюбному СРСР» і уособлено в образі-символі міста з хмарочосами, вербалізує рима **місто – нацисти** (50-ті рр. XX ст.): *Ось він виходить один за місто, / За хмарочосів ущерблений ряд. / Де вони, друзі його, нацисти, / Чом їх кривавий затихнув парад?* (А. Малишко).

Римова практика засвідчує унікальні рими, оригінальність яких зумовлена у формальному аспекті неточністю співзвуччя (а), а в лексико-семантичному – уживанням неолексем (б), наприклад: а) *Мов пута, на мені закони міста, / котре кислотних опадів боїться* (Н. Пішаківська); *Я забув, як пахне любисток, / Серед літа в нашій саду, / Онімечене чорнемісто / Віє погаром по сліду* (А. Малишко); б) *Як раптом з нутра їм клубочитьсямісто, / Як шурхочуть божища назад до процесій колишніх, / Вигинаючись пручко, ікласто, лукаво-шерстисто* (Ю. Бедрик); *Мій слух давно*

проріс і вже давно / цвіте – тонкий ітрепетно-врочистий. / Я чую, як опівночі вином / стає вода в іржавих кранах міста (І. Жиленко).

На позначення великого населеного пункту, крім лексеми *місто*, в українській літературній мові є низка синонімів: *город, град, столиця, центр, порт, порто-франко, містечко*.

Поетична практика засвідчує в римовій позиції лексеми *гігант-місто, містечко, прамісто, премісто; город, городок; град; столиця*.

Римостиль Т. Шевченка визначають рими *містечко – Берестечко, місто – намисто*. Для П. Куліша ознакою стилю є рима *город – смород*, для Б. Лепкого – *міста – троїста*, для М. Семенка, попри його належність до модернізму, – *місто – намисто*, так само, як і для В. Сосюри (*місто – намисто, місто – листя*). Т. Федюк уводить у поле «місто» провокативні лексеми *мазохіст, ісламіст*: *Ця кімнатка – усе, що лишилось від вічного міста. / Але стільки такого – не снилося і королям. / На стіні – батіжок закрутився, як хвіст мазохіста* (Т. Федюк).

Для римостилю І. Жиленко рима з компонентом *місто* є однією із цеглинок, з яких поетеса вибудовує наскрізний у її творах образ затишного, ідеального, казкового містечка-дому, де вона перебуває у внутрішній еміграції, уникаючи пройнятих ідеологією соцреалізму реальних міст. Її місто – середовище художників, поетів, артистів. Найчастіше, відповідно до особистих цінностей та інтенцій, римоконпонент *місто* поетеса сполучає з лексемами *листя* (3) – *до міста, з .. містом, по місту; Ліст – місто, чисто* (2) – *місто*, а також *артисти, променисто, Місяць, троїсті, трепетно-врочисті, в намисті, оптимісти*, що конструюють позитивно-оцінний образ міста.

Крім розглянутих апелювативів, римове поле «місто» утворюють астіоніми (197 назв): назви українських міст і містечок (91 найменування), зарубіжних міст (106 одиниць), зокрема 28 назв міст колишнього спільного простору, до якого Україна належала в період перебування в СРСР, і 32 назви стародавніх міст.

Астіоніму *Київ* у римі відповідає 37 лексем (50 зафіксованих рим). Типовими є римосполучення *Київ – Батийв* (5), *гречкосії* (3), *вияв* (3), *змій* (3), *бій* (2), *виїв* (дієсл.; 2), *криє* (дієсл.; 2), *мріяв / мрію* (дієсл.; 2).

Римопара *Київ – Батийв* домінує; її вживали письменники ХХ – поч. ХХІ ст. А. Малишко, В. Затуливітер, Л. Костенко, С. Цушко, Н. Дзюбенко-Мейс. Компонентна стабільність зумовлена самим концептуальним статусом рими, яка є римою-культурею – словесним знаком, що зберігає історичну пам'ять про захоплення і зруйнування та спустошення Києва військом монгольського хана Батия в 1240 р.

Омонімія граматичних форм присвійного прикметника та іменника в родовому відмінку множини є джерелом утворення відповідних варіантів омоформних рим, пор.: *Немає міст, містиміших, ніж Київ, / і горожден-*

ніших немає городів. / Стоїть, не зліг під косий меч **Батіїв**, / не сплив сльозами ленінських удів (В. Затулівітер); Шукаю у Києві **Київ**. / Жартую? Які там жарти! – / Після донецьких **батіїв** / недостовірні всі карти (С. Цушко).

Тексти Т. Шевченка засвідчують римосполучення **Київ** – злодіям, **Київ** – мують, **Київ** – сивий: *Крав Богдан крам. / Та повіз у **Київ**, / Та продав злодіям; Вимітають, мують... / Та все чужі. Де ж наймишка? / На прощу у **Київ** / Пішла Ганна; Вареною / Столи й лави **миють**. / А наймишка шкандибає, / Поспішає в **Київ**; Потанцював **сивий**. / А за ним і товариство / І весь святий **Київ**.*

Рима **гречкосії** – **Київ** є повторюваною в текстах П. Куліша. Вона входить до ширших римових ланцюжків, емоційно та образно увиразнюючись лексемами **змії** і **пресвятії**: *Доматарів у нас доволі, **гречкосіїв**, / А вік тепер такий, мій братику, настав, / Що вже не город Львів, не Вільна і не **Київ**, / А тільки Січ з його добро зробить **зміє**; «Серцями чистії, а мудрі, яко **змії**». / <...>Жив тихо, як жили міщане й гречкосії, / Церковний же обряд і співи **пресвятії** / Без грамоти, умом тверезим розумів. / Раз по раз бо ходив із жінкою у **Київ**.*

Домінантними в римовому мікрополі «назви українських міст» є астіоніми **Полтава** (42), **Чигирин** / **Чигрин** (18), **Жовті Води** (10), **Берестечко** (8), **Одеса** (7), **Лубни** (6), **Львів** (6), **Дубно** (5), **Краснодон** (5), **Прилуки** (5), **Черкаси** (5), **Ірпінь** (4), **Остроз** (4), **Батурич** (3), **Богуслав** (3), **Кам'янець** (3), **Канів** (3), **Новоград** (3), **Чорнобиль** (3).

Типовими є римосполучення **Полтава** – **лава** (5) і **Полтава** – **слава** (4). Усі зафіксовані випадки вживання першого з них мають спільне джерело – роман у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай». Рима тематично зумовлена, вона проходить крізь увесь текст лейттримую. **Полтава** – **лава** – це рима-образ, що є згорнутим сюжетом роману: у Полтаві відбувається судовий процес над Марусею Чурай (лексема **лава** відповідає фразеологічним одиницям *опинитися на лаві підсудних, потрапити (сісти) на лаву підсудних, сидіти (бути) на лаві підсудних (обвинувачених)*).

Римопару **Полтава** – **слава** вживали Т. Шевченко, Є. Маланюк, А. Малишко, Л. Костенко, тобто вона є сталою впродовж XIX–XX ст. Це рима-ідеологема, що в українській і в російській мовах має національну специфіку, вербалізуючи ключову для розуміння історії обох народів, але цілком протилежну інтерпретацію подій і результатів Великої північної війни 1700–1721 років між коаліціями Петра I з одного боку і шведського короля Карла XII, союзником якого був гетьман Іван Мазепа, з другого та – вужче – Полтавської битви 1709 року. Пор.:

- утрата слави в картині світу українців: *Так жуточно згасло сяйво слави, / Так коротко тривала мста, / І побоевищем **Полтави** / лягли зне-силені літа* (Є. Маланюк);

- здобуття слави в картині світу росіян: *Чудотворящая звезда / Петрова знаменем славы / Нам воссияла в день Полтавы* (В. Жуковський);

- сучасна безстороння оцінка історії через художню деталь «попіл Полтави»: *Загине [Искра] теж, в бою заживи слави, / в недовгій часі після Пушкаря, / вертаючи до попелу Полтави / з посольства до московського царя* (Л. Костенко).

Лексема **слава** – енантіосемічна одиниця з протилежними значеннями «честь» і «безчестя». Саме з другим значенням вжив її Т. Шевченко в поемі «Іржавець»: *Наробили колись шведи / Великої слави, / Утікали з Мазепою / В Бендери з Полтави*.

Астіонім **Полтава** стає основою створення яскравих римових образів, зокрема в поетичній мові Л. Костенко, напр.: *Багряне сонце. Дужка золотава / стоїть над чорним каптуром гори. / На п'ять воріт зачинена Полтава* (Л. Костенко); *Коли в похід виходила батава, – / її [Марусі Чурай] піснями плакала Полтава* (Л. Костенко) – відтворення історичного тла завдяки вживанню застарілого слова **батава** «лава, ряд».

Активне вживання рим з астіонімами **Чигирин, Жовті Води, Берестечко**, що мають виразний ореол історичної пам'яті, можна пояснити місцем цих назв у національній картині світу українців. Позамовні чинники актуалізують ту чи ту назву для певної епохи. Так, римоконпонент **Краснодон** (ідеологічним символом епохи) засвідчено поетичною мовою А. Малишка. Особиста цінність того чи того міста в індивідуально-авторській картині світу актуалізує і відповідний астіонім – львівські поети найчастіше пишуть про Львів, а київські – про Київ. Поетеса Ю. Бережко-Камінська, мешканка Ірпеня, цілком сподівано вживає астіонімну риму з назвою цього міста Київської області, проте до римопари з компонентом *Ірпінь* удаються й А. Малишко, О. Ірванець та інші поети, адже для майстрів українського слова Ірпінь – знакове місто, де відбуваються літературні фестивалі і де розташовано Будинок творчості письменників.

«Римова географія» охоплює не лише назви великих чи визначних міст України, а й маленьких міст і містечок, урізноманітнюючи таким чином римовий репертуар поетичної мови: *до Білої Церкви – мертве* (Д. Загул), *грубі – Маріуполь, сказати – Козятин* (О. Влизько), *в серцеграї – у Бахчисараї* (В. Затуливітер), *в сараї – у Бахчисараї* (П. Коробчук), *врівень – Гнівань* (Л. Костенко), *найкращу – Таращу* (А. Малишко) тощо.

Астіонімна рима, її звукове обігравання, семантична інтерпретація через зіставлення із загальною назвою – інструмент мовної гри, засіб експресивізації певного астіоніма. Наприклад, фонічна глибина рими **костиська – Мостиська** і стилістичне контрастування назви міста **Мостиська** і розмовного аугментатива **костиська** стає засобом іронії в тексті П. Карманського.

Низка гротескних рим Ю. Позаяка депоетизує, дисфемізує астіоніми *Конотоп, Ванярка, Донецьк, Ічня, Сквиря, Прилуки, Луцьк, Полтава, Ніжин, Одеса, Ірпінь, Судак, Херсон, Черкаси. Луганськ* тощо, наприклад: *Тьотя Бетя із міста Ванярки / Страх не любить тривалої сварки. / Тільки щ? ось там не так, / В лоб гантелею шмяк! – / Й знов усміхнена Бетя з Ванярки (сварки – Ванярки); Мама донечкам в Золотоноші / Прививала манери хороші: / Віддаватись за так / То є дурості знак, / Віддавайтесь, дівчата, за гроші (в Золотоноші – за гроші).*

Джерело цієї сміхової традиції – у народній мові, пор.: *У Попівці люди по копійці, а в Конотопі – по копі; В Луцьку все не людську*(Номис). До одного стилістичного реєстру належать римопари *в Золотоноші – хороші – за гроші* з процитованих рядків Ю. Позаяка і з паремійного тексту *Золотоноша – хороша – воша: Золотоноша кругом хороша, а в середині воша* (Номис). Виразність таких рим ґрунтується на зіставленні і римовому ототожненні понять, позначених римовими словами.

Рима *гроші – Золотоноші* в тексті Л. Костенко навпаки не ототожнює поняття, а протиставляє їх: *Хіба наш батько ласий був на гроші? / Хоч таляр він у вузлик зав'язав? / Хіба ж не ви були в Золотоноші / єдине золото, яке він там узяв?* (Л. Костенко).

Астіонімна рима законсервовує форму слова, даючи дослідникові змогу простежити морфемну структуру, граматичні форми, акцентуаційні і фонетичні варіанти тієї чи тієї назви в різні періоди розвитку української літературної мови: наголошування *Україна – до Любліна, ходи – із Жовтої Води* (у текстах П. Куліша), *Атени, Картагена, Царгород / Царград / Цареград, Краснодар / Краснодін, Маріуполь / Маріупіль, Чигирин / Чигрин, Острог / Остріг*.

Кількісно і якісно багатий римовий репертуар, представлений римопарами з компонентом *місто*, а також із астіонімами – назвами українських міст і містечок, руйнує міф про український простір як сільський. Ядерна зона римового поля «місто» сформувалася до середини ХІХ ст. (кліше *місто – намисто, Золотоноша – хороша*). Постійні римопари експлікують як загальнозначущі для національної картини світу цінності, так і цінності, що є маркерами відповідної епохи або мають місце в індивідуальній картині світу поетів. Динамічні процеси в римовому полі засвідчують актуалізацію тієї чи тієї римопари, спричинену низкою чинників лінгвального та екстралінгвального характеру.

Джерела

ЗУЕ – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

РА – Мовчун Л. В. Словник римових асоціацій. *Українська рима в системі мови і в мовній практиці*: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2020. С. 420–431.

Література

1. Жовтис А. Л. Избранные статьи / сост. С. Д. Абишева, З. Н. Поляк. Алматы, 2013. 392 с.

2. Лейбов Р. Г. Русская слава и польская столица: к истории одного клише. *«Идеологическая география» Российской империи: пространство, границы, обитатели*: коллект. монографія. Тарту, 2012. URL: http://www.ruthenia.ru/territoria_et_populi/ideogeograf.html (дата звернення: 21.05.2018).

3. Лейбов Р. Г., Лекманов О. А. Заметки о Тарту в современной русской поэзии: освоение места. URL: <https://www.academia.edu/4609425/> (дата звернення: 5.04.2017).

4. Лейбов Р. Г., Степанищева Т. Н., Фрайман И. Рифменное клише как инструмент в идеологических спорах: к истории одной русской рифмопары. URL: <https://culture.wikireading.ru/25113> (дата звернення: 18.10.2018).

5. Мовчун Л. В. Матеріали до «Словника римового гнізда лексеми Україна». *Лексикографічний бюлетень*: зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 24. С. 116–142.

6. Мовчун Л. В. Римове кліше *калина – Україна* в поетичній мові (генеза та функціонування). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць Хмельницького національного університету. 2016. Вип. 10. Т. 2. С. 177–184.

7. Мовчун Л. В. Римопари з компонентами «Україна / Украина» в поетичній мові як репрезентанти ідеологем і стереотипів. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*: зб. наук. праць. Київ: Освіта України, 2016. Вип. 31. С. 67–74.

8. Мовчун Л. В. Українська рима в системі мови і в мовній практиці: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2020. 472 с.

9. Фрайман И. О возможности соотнесения рифмы и поэтической тематики (на материале лирики XVIII – первой половины XIX века). *Внутренние и внешние границы филологического знания*: материалы летней школы молодого филолога. Приморье. 1–4 июля 2000 г. Калининград: Изд-во КГУ, 2001. С. 49–56.

10. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. *Структурализм: «за» и «против»*. Москва, 1975. С. 193–230.

Legend

ЗУЕ – Zhaivoronok, V. V. (2006). Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference book. Kyiv: Dovira. 703 p. (in Ukr.).

РА – Movchun, L. V. (2020). Dictionary of Rhyme associations. *Ukrainian rhyme in the language system and in language practice*: monograph. Kyiv: Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. P. 420–431. (in Ukr.).

References

1. Zhovtis, A. L. (2013). Selected articles / compiled by S. D. Abisheva, Z. N. Polyak. Almaty. 392 p. (in Russ).

2. Leibov, R. G. (2012). Russian glory and the Polish capital: towards the history of one cliché. *“Ideological Geography” of the Russian Empire: Space, Borders, Inhabitants*: Collective. monograph. Tartu. URL: http://www.ruthenia.ru/territoria_et_populi/ideogeograf.html. (in Russ.).

3. Leibov, R. G., Lekmanov, O. A. (2017). Notes on Tartu in Contemporary Russian Poetry: Conquering a Place. URL: <https://www.academia.edu/4609425/>. (in Russ).

4. Leibov, R. G., Stepanishcheva, T. N., Fraiman, I. (2018). Rhyme cliché as a tool in ideological disputes: to the history of a Russian rhyme pair. URL: <https://culture.wikireading.ru/25113>. (in Russ.).

5. Movchun, L. V. (2015). Materials to the “Dictionary of the rhyme nest of lexeme *Ukraine*”. Lexicographic bulletin: collection of scientific works. Kyiv. Iss. 24. P. 116–142. (in Ukr.).

6. Movchun, L. V. (2016). Rhyme cliché *калина – Україна* in poetic language (genesis and functioning). *Current issues of philology and translation studies*: collection of scientific works of Khmel'nyts'kyi National University. Iss. 10. Vol. 2. P. 177–184. (in Ukr.).

7. Movchun, L. V. (2016). Rhyme pair with components “*Україна / Україна*” in poetic language as representatives of ideologues and stereotypes. Comparative studies of Slavic languages and literatures. In memory of Academician Leonid Bulakhovskyi: collection of scientific works. Kyiv. Iss. 31. P. 67–74. (in Ukr.).

8. Movchun, L. V. (2020). Ukrainian rhyme in the language system and in language practice: monograph. Kyiv: Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. 472 p. (in Ukr.).

9. Fraiman, I. (2021). On the possibility of correlating rhyme and poetic themes (based on the lyric poetry of the 18th – first half of the 19th century). *Internal and external boundaries of philological knowledge*: materials of the

summer school for a young philologist. Primorye. July 1–4, 2000 Kaliningrad: KGU Publishing House, 2001. P. 49–56. (in Russ.).

10. Jakobson, R. O. (1975). Linguistics and poetics. *Structuralism: pros and cons*. Moscow. P. 193–230. (in Russ.).

Larysa Movchun

Lexeme *city*: rhyme constants and markers of the epoch

Potential and actual rhyme connections of the lexeme *city* are analyzed to identify stable rhymes. The source of rhyming material is dictionaries of Ukrainian rhymes, a dictionary of rhyme associations and a continuous selection of texts by 50 poets from T. Shevchenko to T. Fedyuk and O. Irvanets.

According to the “Dictionary of rhyme associations”, 60 reactions to the rhymonym *місто* are registered. The highest rate is the words *місто* (32), *намисто* (17) + *в намисті, чисто* (14). According to a continuous sample of texts of poetry of the 19th – early 21st centuries lexeme *місто* as to its rhyme cluster rhymes with 84 lexemes, among them are repeated rhymes with lexemes *листя* (9), *намисто* (9), *вуста (уста)* (8).

Sustainability of rhyme *місто–намисто* (necklace) is attested experimentally and confirmed by the texts of the 19th – early 21st centuries. We consider it as a rhyme-cultureme that explicates folk ideas about beauty and youth.

Markers of the epoch are real rhymes that contain lexemes, actualized by extralingual factors – the social circumstances in which a text appeared. For example, the ideology of “land for the peasants, the factories for the workers” 20's of the 20th century. verbalizes rhyme pair *верстат*(machine) –*міста*.

The rhyme field “city” is formed by astionyms (197 names): names of Ukrainian cities and towns (91 names), foreign cities (106 units), including 28 names of cities of the former common space to which Ukraine belonged during its stay in the USSR, and 32 names ancient cities. Dominant in the rhyme microfield “names of Ukrainian cities” are the astionyms *Poltava* (42), *Chyhyryn / Chyhryn* (18), *Zhovti Vody* (10), *Berestechko* (8), *Odesa* (7), *Lubny* (6), *Lviv* (6). Rhyme pair *Poltava – слова*(glory) in Ukrainian and Russian has a national specificity, verbalizing quite the opposite interpretation of the events and results of the Great Northern War of 1700–1721.

Quantitatively and qualitatively rich rhyme repertoire, represented by rhyming pairs with the component city, as well as with astionyms – the names of Ukrainian cities and towns, destroys the myth of the Ukrainian space as a rural.

Key words: *rhyme, rhymonym, rhyme pair, rhyme cliché, astionym rhyme, rhyme field.*